

МЕТОДОЛОГІЯ СУЧАСНОГО ПРАВОЗНАВСТВА: СТАНОВЛЕННЯ ТА ОСНОВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ

Михайло КЕЛЬМАН

Copyright © 2015
УДК 340.11(043.3)

Mykhailo Kelman

METHODOLOGY OF MODERN JURISPRUDENCE: BECOMING AND MAIN DIRECTIONS OF DEVELOPMENT

Обґрунтування проблеми дослідження. Розвиток сучасного правознавства зумовлений інтеграційними та глобалізаційними процесами, що відбуваються в Європі і світі, його переходом від методологічного монізму до світоглядно-методологічного плюралізму. Це викликає нагальність концептуального перегляду традиційних уявлень про державно-правові закономірності та поглибленого осмислення ролі юридичної науки в сучасному суспільстві. Глибокий аналіз усіх явищ, визначення принципів орієнтирів подальшого розвитку правознавства є найважливішим напрямом наукових студій, основою ефективності яких має бути *методологія правознавства*. Тому формування методологічної системи є першочерговим завданням сучасної юриспруденції. Особливо актуальні ці питання для української правової науки.

Загальновизнано, що методологічні дослідження – засаднича умова розвитку науки. Вони істотно актуалізуються у періоди глибоких реформ, корінних трансформацій системи цінностей і світоглядних основ суспільства. Адекватність осмислення соціально-економічних, політичних, культурних змін, ефективність досліджень нових правових реалій повинні базуватися на новітній системі теоретичних уявлень, сформованих у результаті перегляду філософських основ і методів наукового пізнання права.

Проблемами методології правознавства у різних її аспектах займалися багато вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема: у сфері філософсько-теоретичного осмислення – С. Алексєєв, В. Бабкін, А. Васильєв, С. Гусарєв, К. Жоль, Д. Керімов, М. Козюбра, В. Козліхін, В. Козлов, А. Козловський, М. Костицький, С. Максимов, Ю. Оборотов, Л. Петрова, П. Рабіно-

вич, В. Сирих, М. Тарасов, О. Тихомиров, А.В. Фурман, І. Честнов, Г. Щедровицький та інші.

Низка ідей, які розвиваються у дослідженні, опирається на праці сучасних західних дослідників права, серед яких – Ж.-Л. Бержель, Г. Дж. Берман, Р. Давид, Х. Кьотц, К. Цвайгерт, А. Кнаш, К. Бернс, А. Кауфманн, Р. Лукіч, І. Лакотош, М. Гайдегер, Р. Циппеліус, Р. Дворкін, І. Каліновські, І. Стельмах, І. Врублевські. Суттєвий вплив на формування концепції дослідження справили праці представників дореволюційного правознавства, зокрема таких, як В. Антонович, М. Гредскул, С. Десницький, Я. Козельський, Б. Кістяківський, Н. Коркунов, П. Лодій, П. Новгородцев, П. Неволін, М. Палієнко, С. Пахман, Л. Петражицький, А. Покровський, М. Ренненкампф, Є. Спекторський, Ф. Тарановський, Е. Трубецької, М. Хлебніков, В. Хвостов, Б. Чичерін, Г. Шершеневич, М. Чижев, А. Фатєєв, а також творча спадщина відомого вітчизняного вченого, академіка ВУАН С.С. Дністрянського, який активно працював у цій царині на західноукраїнських землях, а потім в еміграції.

Незважаючи на значний внесок у розробку методологічно-правової проблематики згаданих учених, усе ж недостатньо розробленими залишаються питання загальної характеристики методологічної ситуації у сучасному вітчизняному правознавстві та тенденцій розвитку його методології в контексті формування нової системи правових цінностей, розширення впливу інтеграційних та глобалізаційних процесів на стан функціонування правової системи України та її окремих складових. Крім того, додаткового осмислення потребують філософські основи методології сучасної юридичної науки, поєднання у ній світоглядних засад класич-

ного, неklasичного і постмодерністського типів методології та їх впливу на визначення шляхів удосконалення вітчизняного правознавства.

На актуальність обраної проблематики дослідження впливає також суттєва зміна меж філософсько-методологічного самовизначення юридичної науки, розгляд права не тільки як соціальної регулювальної системи, а й як фактора культури, як феномену сучасної цивілізації. Тобто дослідженню методологічних проблем юридичної науки у цьому сенсі задається соціокультурний контекст, який дозволяє уявити її як систему, що розвивається і поєднується з провідними філософськими ідеями і ціннісно-цільовими структурами суспільства. Саме ці парадигмальні чинники зумовили вибір теми дослідження.

Мета: дослідження полягає у виявленні основних закономірностей та особливостей становлення і розвитку методології сучасного правознавства, формування її концепції. Досягнення цієї мети передбачає вирішення низки основних завдань [1, с. 5–6].

Об'єктом дослідження є методологія правознавства, а його **предметом** – особливості становлення і розвитку методології сучасного правознавства та перспективи її вдосконалення в Україні.

Наукова новизна одержаних результатів зумовлюється тим, що воно є першим у вітчизняній загальнотеоретичній юридичній науці монографічним дослідженням методології правознавства, проведеним у контексті кардинальних змін у світоглядно-ціннісних підходах до розуміння права та способів і засобів його пізнання, що відбулися в останні два десятиліття. Обґрунтовується концепція методології сучасного правознавства, встановлюються основні її параметри, закономірності та особливості становлення і розвитку [див. 2–19].

1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ АНАЛІЗУ МЕТОДОЛОГІЇ СУЧАСНОГО ПРАВознавства

Вивчення наукової літератури дозволило виявити конкретні етапи розвитку юридичної науки відповідно до зміни типів наукової раціональності. Водночас, хоча пошук уніфікованих стандартів і засобів наукового пізнання починався ще у XVI столітті, проте конструювання відповідних наукових методів дослідження особливо затребуваним стає в XIX. Відбувається становлення і розвиток мето-

логії науки, покликаної забезпечити ефективність наукових досліджень, відповідно формується і методологія правознавства.

Методологією сучасного правознавства (юридичної науки) є вчення про структуру, логічну організацію, принципи, методи, засоби і форми діяльності дослідника у процесі пізнання ним досліджуваних державно-правових явищ. Вона забезпечує як наукове пізнання, так і наукову діяльність учених-юристів, є формою самопізнання та самосвідомості юриспруденції, має чітку структуру (вертикальну і горизонтальну), що охоплює загальні компоненти тільки у різних співвідношеннях між ними: домінуючий світогляд, тип наукового мислення, філософські й інші підстави, загальнонаукові і спеціальнонаукові парадигми, методологічні підходи, теорії та інші наукові знання, потенційно можливі й використовувані методи. Це – важлива передумова формування ефективної системи правового регулювання, розвитку юридичної науки.

Загальна характеристика методології. Складність методологічної проблематики визначається перш за все її комплексністю, багатоманітністю. Це зумовлює важливість розробки різноманітних структуризацій як фактора співіснування різних методологічних рівнів, які сукупно становлять загальну її організацію, отже, всі структурні рівні взаємопов'язані, а системно творять її цілісну організацію.

Поряд з цим, методологія визнається і складним соціокультурним феноменом, у якому відображено специфіку пізнавального процесу в сучасних умовах. Тож метод науки слід трактувати як спосіб упорядкування наукової діяльності щодо досягнення поставленої мети, а в контексті пізнавальної творчості – як спосіб виконання функції відтворення у свідомості досліджуваного об'єкта. Він відрізняється від методу правового регулювання як прийому впливу на нові суспільні відносини. Така його інтерпретація дозволяє виявити закономірності та особливості становлення і розвитку методології сучасного правознавства. Розуміючи під методом систему прийомів (способів) пізнання, зазначається, що для отримання потрібного результату до структури методології слушно включати і засоби пізнання (поняття та категорії відповідної науки).

Методологія правознавства: структура і тенденції розвитку. Властива посттоталітарному суспільству методологічна криза, наслідки якої все ще відчуваються у вітчизняному

правознавстві, значною мірою пояснюється тим, що в науці тривалий час наукові методи підмінялися ідеологемами, політичними гаслами, заперечувався світоглядний плюралізм, що перешкоджало належному розвитку правової науки. Натомість перехід від методологічного монізму до світоглядно-методологічного плюралізму поряд з безперечними позитивними рисами часто призводить до еклектичного поєднання різних світоглядних позицій, що зрештою породжує суперечності, які не узгоджуються з вимогами науковості. Одне із завдань сучасної юридичної науки – остаточне подолання цієї кризи, надання вченню про методологію більшої системності і логічності.

Теоретично обґрунтовується положення, за яким методологія правознавства є складним багатоплановим утворенням, що охоплює проблеми структури юридичного наукового знання загалом й особливо його теорій, концепцій, тенденції виникнення, функціонування і зміни наукового знання, а також його класифікації, типології, понятійний апарат методології та її наукову мову, структуру і склад методологічного підходу та інших наукових методів, що застосовуються у юридичній науці; формалізовано методики і процедури конкретних юридичних досліджень, доведено своєрідність методології правознавства, яка виявляється у тому, що вона адаптується до предмета науки і відповідним чином модифікує його для розв'язання властивих їй завдань, охоплює як теорію застосування різних підходів, так і ті наукові знання про предмет, які і надалі при їхньому використанні в інших дослідженнях набувають методологічного характеру.

У сучасній українській правовій науці відбувається процес докорінного переосмислення традиційних та водночас актуалізується пошук нових засобів пізнання як елементів змісту методології правознавства, що в результаті сприяє розширенню її інструментальних можливостей. Окремо наголошується на важливості теоретичного осмислення пізнавальної ролі раціональних та ірраціональних засобів пізнання, використання яких суттєво доповнює змістовну характеристику методології. Це знаходить відображення у подоланні вузьконормативного підходу до осмислення правової реальності.

Роль раціональних та ірраціональних засобів пізнання. Акцентується увага на суперечливості процесу наукового пізнання як єдності раціональних та ірраціональних знань на

різних етапах еволюції науки. Проте єдність раціональних та ірраціональних методологічних засобів сутнісно є атрибутивною характеристикою науки як специфічної форми освоєння світу, становлення істинного знання. Конструюючи концепцію, насамперед, як раціоналістичну, дослідник, за логікою, повинен усвідомлювати потребу імплементації до структури гносеологічної концепції ірраціональних видів пізнання – уяви, інтуїції, волі, почуттів, віри. Не заперечуючи раціоналізму, сучасна юридична наука використовує також й ірраціональні знання. Наприклад, багато загальних понять (“істина”, “людина”, “суспільство”) сприймаються суб'єктом пізнання спочатку інтуїтивно і лише у процесі детального вивчення формулюються раціоналістично.

На основі переосмислення деяких духовно-ментальних і логіко-інтелектуальних засобів доведено, що розум – це єдність раціонального та ірраціонального при провідній ролі першого. Відповідно до власного підходу обґрунтовується теза, за якою до сфери аналізу слід повернути ті види знання (пізнання), що не відповідають критеріям раціональності та стосуються позанаукового пізнання права.

Розмежування понять “методологія правознавства” та “методологія права”. Обґрунтовується розуміння методології правознавства як системи принципів та способів організації теоретико-пізнавальної діяльності у сфері дослідження державно-правової дійсності. Це поняття відмежовується від суміжних понять, зокрема від поняття “методології права”, яке у юридичній літературі здебільшого не виділяється як самостійна категорія.

В основу розмежування цих понять покладено уявлення про правознавство як науку з характерними для неї особливими методами пізнання та право з властивою для нього системою методів правового регулювання, тобто прийомів впливу на поведінку суб'єктів суспільних відносин, а також систематизації нормативного матеріалу, тлумачення юридичних текстів і вчення про них. Зазначається, що вона має істотне значення для ефективного правового регулювання, натомість методологія правознавства потрібна для здійснення ефективної пізнавальної діяльності. І якщо метою застосування методів правового регулювання, систематизації норм права та їх тлумачення є впорядкування суспільних відносин, досягнення правової визначеності, то метою методів пізнання – виявлення нових закономірностей

розвитку права та інших правових явищ, формування ефективної системи правових знань.

Правознавство: сучасні підходи до розуміння проблеми. Осмислюються світоглядні проблеми правознавства на основі зміни типологічних різновидів наукового знання, типів наукової раціональності, що позначається на природі та змісті наукового дискурсу.

Відповідно до загально визнаного визначення трьох основних типів наукового знання, взаємодія яких багато в чому дозволяє структурувати форми й різновиди застосування дослідницького (наукознавчого) підходу в науці права, доведено, що невиправданим є твердження про зміну типів наукової раціональності щодо правової науки як чіткого і завершеного в епістемологічних формах процесу, оскільки в ній панівним залишається класичний тип наукової раціональності, що зазнає суперечливих за своїми поступами впливів з боку динаміки соціокультурного середовища. На підставі аналізу функцій науки з'ясовано важливість використання у сучасних дослідженнях двох підходів до методологічної проблематики юридичної науки – генетичного та системного. Генетичний підхід дозволяє акцентувати увагу на юридичному мисленні, трактувати його як фактор правової культури, підтверджувати відносну самостійність поширення юридичної думки, спадкоємність досягнень юридичної науки поза прямою залежністю від зміни економічно-політичних епох в історії людства. Системний – пов'язаний із системним ставленням до предмета і методу правознавства, що й потребує розгляду проблем методології юридичної науки у співвіднесенні з відповідною проблематикою інших наук, мета-науковими розробками, гносеологічними конструкціями. Виокремлення цих підходів з низки інших викликано особливою їх органічністю для правознавства. Це, з одного боку, уможливує вихід за межі уявлень ортодоксального детермінізму, підтвердити ставлення до права та юридичної науки як до самостійних факторів суспільного буття, умов існування цивілізації, а з іншого – поглибити осмислення особливостей правознавства у контексті сучасних уявлень наукового пізнання.

Функціональний вплив правознавства на розвиток сучасних правових систем. На основі порівняльного аналізу обґрунтовується своєрідність правових ідей, які дають підставу з нових позицій підійти до визначення місця та призначення правознавства у соціальному,

у тому числі правовому житті суспільства. Правознавство – це наука, що поєднує досягнення у різних галузях знань з людською мудрістю, здоровим глуздом, розвивається завдяки актуалізації інтелектуального, соціального та духовного потенціалу особистостей.

Правознавство як юридична реальність певною мірою “вжилося” у правову матерію, надало їй того вигляду, який начебто ігнорувався через зовнішні враження про неї, але насправді відображав сутнісні характеристики її складових як об'єктивованих інституційних утворень. Функціональність правової системи як інтегруючого фактора проявляється безпосередньо через юридичну науку, через судження і висновки правознавців. Так, якщо аналізувати правознавство з позицій ісламу, то виявляється, що неприпустимо розглядати систему правових норм ізольовано, відчужено і незалежно від інших нормативних цінностей (релігійних і моральних). У ньому одна фундаментальна норма й одна – єдина вища цінність – божественні веління у тому вигляді, в якому вони сформульовані у Корані.

Як відомо, у правовій системі радянського права панувало матеріалістичне розуміння права як частини “ідеологічної надбудови”, що визначається економічним базисом і служить його збереженню. Стосовно ж праворозуміння радянської доби, то слід звернути увагу на його певну нестабільність, викликану суперечностями ідеологічної сфери. Історично засвідчено, що із середини 20-х до середини 30-х років XX століття існував хоча й умовний, проте все ж плюралізм праворозуміння, і лише пізніше, особливо після сумнозвісної Першої Всесоюзної наради з питань науки радянського права і держави 1938, почалася безкомпромісна боротьба за так звану чистоту марксистсько-ленінського праворозуміння в умовах тоталітаризму.

Найбільш яскравий феномен, котрий демонструє нерозривний зв'язок науки і практики – вплив правознавства на правову систему суспільства, проявився у тих варіантах історичного державного і правового розвитку, коли в юриспруденції вирішальне слово отримали практикуючі юристи (Англія, США та ін.). У практичній юриспруденції, поряд з усім негативним і на протигагу йому, юристи-професіонали ставали фактично творцями права, а сутнісно, як і теоретики високого рівня, наважилися впроваджувати в життя ідеали і цінності права.

На цих прикладах констатовано, що справді незалежне становище правознавства і правників у суспільстві – показник стану права і законності у конкретній країні. Якщо держава створює умови для забезпечення функціонального розвитку вітчизняного правознавства як суверенної сфери соціального життя, підтримує будь-які його базові розробки і враховує їх у практичному житті, то саме це є безпомилковим “індикатором” рівня правового розвитку країни, її реального демократизму, можливостей та перспектив прогресивного поступу.

Наукознавчий підхід як предмет методологічного дискурсу у правознавстві. Констатуємо недостатність традиційної категорійної пари “теорія – метод” для відображення складності наукового дискурсу в сучасному правознавстві та його “зануреності” у соціальний контекст. Цим пояснюється долучення до методологічного аналізу науки таких категорій, як “парадигма”, “наукова програма”, “підхід”, “дослідницька традиція”, “стиль наукового мислення”, “методологічний канон” тощо. У вітчизняному правознавстві ці аспекти методологічної рефлексії лише починають формуватися. Скажімо, зважаючи на гомогенність структури підходу та основ науки, які мають три взаємозалежні рівні (світоглядний, теоретичний, інструментальний або методичний), пропонуємо визначати підхід як комплексний алгоритм осмислення дійсності, що виникає у результаті поєднання “фундаментальних ідей” і певних методів, тобто як специфічну єдність світоглядного, теоретичного і методичного знання, у якій головним є визначений суб’єктом пізнання порядок поєднання теорії та методу. Пізнавальна цінність “підходу” пояснюється тим, що в межах його змісту: а) “віддзеркалюється” емпіричний базис науки; б) поліморфізм теоретичного знання зводиться до “фундаментальних ідей” та базисних онтологічних постулатів, за допомогою системного поєднання яких формуються цілісні уявлення про “наукову картину правової реальності”; в) розмаїтість існуючих методів, методик дослідження зводиться до сукупності найбільш істотних та іманентних предмету пізнання з виключенням суто технічних засобів і процедур обробки наукової інформації; г) визначаються вихідні філософські та світоглядні принципи, що забезпечують цілісність підходу та його функціональність як специфічного способу пізнання права. Загалом у структурі підходу виокремлюємо три рівні: а) інструментальний,

який охоплює певні стандартні процедури та методи отримання наукового знання; б) теоретико-концептуальний, на якому у формі категорійно-понятійних конструкцій формулюються базові онтологічні постулати про об’єкти правових досліджень, правила їх опису чи пояснення; в) світоглядний, який містить філософські та загальні світоглядні засади дослідження.

Система наукознавчих підходів у сучасному правознавстві. На наше переконання, наукознавчий підхід виявляється лише у реальному науковому процесі, тобто при взаємодії з іншими методологічними підходами, які у межах певного дослідження можуть утворювати систематизовану єдність. Формат такої взаємодії визначається типом юридичного світогляду, який є системоутворювальним чинником для методології пізнання права. Аналіз дефініцій наукознавчого підходу на різних етапах розвитку правознавства підтверджує існування єдності розкриття його змісту через рефлексію процесів формування права та практики застосування правових приписів при свідомому неврахуванні ковітальних умов, соціального контексту нормативності.

Методологію сучасного правознавства не доречно характеризувати лише на основі одного домінуючого в дослідницькій сфері підходу, оскільки сучасне правознавство вже давно не схоже на “юриспруденцію понять” ХІХ століття, а його методологія не обмежується використанням тільки формально-логічних та понятійних форм. Поступове розширення предметної сфери, як і наукового інтересу, поява нових “онтологій права” уможливають застосування певних комбінацій різних методологічних підходів. При цьому система методологічних підходів динамічна і сутнісно “незамкнута”, відкрита для адекватного реагування на суспільний контекст розвитку науки. Якщо у період формування “класичної” юридичної науки Нового часу (ХVІІ–ХVІІІ століття) застосовувалися тільки два підходи (крім догматичного) – порівняльно-історичний та аксіологічний, то в сучасному правознавстві, крім них, – ще історичний, порівняльний, діяльнісний, соціологічний, інформаційний, системний, антропологічний, семіотичний, кібернетичний, синергетичний, комунікативний, організаційний, інституційний і деякі інші. Нами охарактеризовано особливості епістемологічного статусу окремих підходів, що є новими для сучасного дискурсу права [див. 1; 2 та ін.].

Об'єкт і предмет правознавства. У попередніх дослідженнях нами проаналізовано положення про розмежування об'єкта і предмета юридичної науки та об'єкта і предмета наукової діяльності. У першому випадку об'єктом є державно-правові явища, а предметом – властивості цих явищ, зумовлені закономірностями їх виникнення, функціонування та розвитку; у другому – об'єктом є коло наукових інтересів, межі дослідницької уваги, а предметом – знання, що входять у систему науки, становлять її зміст. При рефлексуванні змістових відмінностей цих категорій уточнено гносеологічні характеристики пізнання права, що відповідає сучасним вимогам наукового дослідження, а також “окреслений” простір існування методології правознавства як самостійного напрямку розвитку юридичної думки, адже правознавство, як і будь-яка інша наука, що претендує на істинність, функціонує у межах певної філософської “картини світу” як системи уявлень про його будову.

У процесі історичного розвитку виникають певні філософські традиції, що набувають складних форм взаємозалежності і впливають на всі сфери життя суспільства. Однак у кожний конкретний період історії одна з таких філософських традицій набуває більшого, іноді панівного впливу на суспільну свідомість, що робить пріоритетними відповідні уявлення про світ, правову організацію соціуму, його потреби та інтереси. Звертаючись до пізнання законів світу, наука з допомогою своїх пізнавальних засобів “виділяє” у картині світу певний фрагмент (об'єкт вивчення), у процесі дослідження якого й формується теоретична модель цього фрагмента реальності – предмет науки. Отже, об'єкт науки – це те, що нею, її представниками, вивчається, а її предмет – це ті знання, що входять у систему змісту науки.

Традиційно вважається, що предмет науки – те, що вона вивчає у конкретному об'єкті. Таке розуміння співвідношення об'єкта і предмета характеризується як ціле і частина, що є істотним недоліком, тому що навіть не ставиться питання про цінність поняття “об'єкт науки”, про його функціональне призначення.

Методологічні альтернативи, рівні та категорії методології у професійній правознавчій діяльності. Нами визначені межі доцільності так званого “функціонального повороту” у методології легітимації правових норм та інститутів, здійснюваного на протигагу есенціалістським підходам, що зосереджуються на продовженні традиційного пошуку сутнісних

вимірів правознавства, на підставі яких воно має обґрунтовуватися. Доведено, що процедурні моменти та результати застосування функціонального підходу до виправдання правових інститутів і норм мають координуватися з більш масштабними за своєю предметністю методологічними засобами, які б уможливили оцінювання не тільки “відносної функціональності” юридичного закону, а й його “абсолютний ефект” впливу на цілісну систему людського буття. Адже за своїм логічним змістом поняття “функціональність правознавства” передбачає дієвість правових засобів у плані реалізації певних цілей, якими визначається сутнісна спрямованість правового регулювання суспільних відносин. При цьому, головню через багатоманітність та неоднозначність згаданої цільової мотивації, нам так чи інакше доводиться стикатися із потребою обґрунтування доцільності самих цілей, котрі ставляться перед даним регулюванням, знаходити аргументації їхньої виправданості з погляду наших поточних уявлень про смислову ідею правознавства. Тому, попри всі намагання прибічників радикального функціоналізму зосередитися виключно на процедурних ефектах правової системи, уникаючи тим самим будь-яких есенціалістських міркувань щодо пошуків “поза межних” й субстанційних підвалин та сутнісних вимірів правознавства, закономірно виникає питання про смисловий горизонт такої ефективності.

Дискурсивні підходи до вирішення суперечностей між об'єктивістськими та суб'єктивістськими методологіями легітимації. Аналізуються методологічні дилеми, спричинені диверсифікацією тлумачень змісту правознавства або як похідного від певних “позавольових” підвалин, або як суто “людського продукту”. В цьому розрізі розглядаються сучасні версії побудови дискурсивних підходів до обґрунтування правознавства, зорієнтованих на “зняття” згаданих суперечностей шляхом відходу від класико-метафізичної “суб'єкт-об'єктної” схеми та її зміни через дотримання вимог принципу “інтерсуб'єктивності”. Зокрема, аргументовано, що поряд з вагомими здобутками у сфері розробки таких підходів, більшість з них передбачають редукацію критеріїв легітимності до умов досягнення консенсусу в суспільстві. Проте очевидно, що для визнання справедливого та доцільного характеру закону далеко не завжди достатньо “інтерсуб'єктивної згоди” із змістом його вимог. Тому обґрунтування правознавства має

базуватися на оцінці скоординованості принаймні двох легітимізаційних площин: а) його відповідності “результуючим” суб’єктивно-цільовим настановам, сформованим у тих чи інших локальних мережах суспільної комунікації (місцевих, національних, регіональних, культурно-цивілізаційних); 2) узгодженості його нормативного спрямування з глобальними тенденціями соціально-політичного та правового розвитку, а також з об’єктивними умовами досягнення й підтримання динамічної рівноваги і функціональної стабільності соціуму.

Базові рівні професійного методологування у правознавстві. Нами проаналізовані рефлексії базових рівнів професійного методологування у правознавчій діяльності, зумовленого його винятковою роллю в утвердженні самого методологічного ставлення людини до цієї діяльності. При цьому таке ставлення зароджується тоді і там, коли і де дослідник переходить від вивчення предметного змісту певних фрагментів правової реальності до з’ясування способів і засобів такого вивчення.

На сьогодні методологія у найзагальнішому форматі – це вчення про структуру, логічну організацію, форми і засоби, методи і процедури діяльності. У цьому визначенні, зважаючи на зміст мислесеми, акцентується увага принаймні на трьох принципових моментах. По-перше, методологія правознавства ґрунтується на діяльнісному підході, який дає змогу з’ясувати її смисл, висвітлити способи організації різнопредметних, міждисциплінарних та інших видів знань про право та правові явища, адже професійне правове методологування – важлива складова будь-якої повноцінної правознавчої діяльності, без якої вона втрачає не лише спрямування, а й внутрішню організацію. По-друге, методологія правознавства не обмежується аналізом лише вже усвідомлених, раціонально обраних дослідником засобів, а передбачає також осмислення не завжди чітко визначених засад, передумов чи ситуацій пізнавальної діяльності. По-третє, сучасна методологія правознавства виходить за межі наукового правового пізнання, мислєдіяльнісно обіймаючи увесь соціокультурний світ права у його багатоманітності, конкретно-історичному часовому просторі.

Відповідно до сучасного стану методології юридичної науки визначено чотири базові рівні професійного правознавчого методологування як способу виробництва та передачі методологічного знання про право та інші правові явища, що, за логікою дедуктивного

підходу, презентують структурну організацію методології (філософський, загальнонауковий, спеціально-науковий, конкретно-науковий) [див. 20]. Методологічний правознавчий аналіз (як процес) на кожному з цих рівнів є різним за спрямуванням, функціями, змістом та результатами пізнання. Завдяки своєрідній функціональній спеціалізації всі рівні професійного правознавчого методологування утворюють певну єдність, у межах якої існує чітке підпорядкування. Надано загальну характеристику кожного із цих рівнів, але, враховуючи функціональну значущість та поширеність у системі правознавчого методологування конкретно-наукового рівня, він закономірно розглядається докладніше.

Конкретно-науковий рівень у правознавстві. Констатуємо, що, починаючи з 90-х років ХХ століття, проблеми тематично-наукової методології у правознавстві стали об’єктом підвищеного наукового інтересу учених-юристів. Попри дискусійність поглядів, використання окремонаукових методів усе ж доцільне й виправдане, однак лише в деяких наукових правових дисциплінах. Характерною рисою цих методів у правознавстві є те, що вони можуть дати вагомий результат тільки за умови їхнього застосування з дотриманням основних вимог загальнонаукової методології та із залученням профільних філософських узагальнень. Факт обмеженого використання у правових дослідженнях окремонаукових методів зумовлює певний скепсис щодо їх актуальності. Аналітично підтверджено, що науковці найчастіше використовують такі спеціалізовані методи, як формально-юридичний, порівняльно-правовий, системного правового аналізу, соціального правового дослідження, правового моделювання, юридичної статистики та деякі інші. Хоча у системі засобів правового пізнання ці методи й посідають особливе місце, проте створити ту чи іншу їх чітку класифікацію надто складно, оскільки їх постання відбувається досить довільно на основі поєднання як філософських і загальнонаукових методів, так і вузькоспеціальних знань.

2. ЗАСТОСУВАННЯ НАУКОВИХ МЕТОДІВ У ПРАВознавстві

Пізнавальні особливості логічних методів. Нами охарактеризовані методи формальної логіки, за якими, головню на основі певного знання і використання законів логічного мислення, досліднику надається змога отримувати

висновки, що містять істинне знання. У процесі аналізу розглянуто позитивні і негативні сторони використання проблематичного, системного, дедуктивного, індуктивного, класифікаційного методів. При цьому підкреслено, що надання переваги одному з названих методів, зокрема дедуктивному, який ґрунтується на силогістичній моделі юридичної аргументації, призводить до крайнього формалізму, чим усе ще страждає вітчизняна юриспруденція. Складність природи права зумовлює своєчасність використання науковцями у процесі вивчення правових явищ комплексу логічних методів у поєднанні з іншими сучасними прийомами. Кожний метод придатний для пізнання тих чи інших аспектів предмета пошукування, виходячи зі специфіки дослідницьких завдань. Безпідставне надання одному з методів виняткового значення має негативні наслідки для правознавства.

В методології сучасного правознавства та у сфері правотворчості особливе місце займає системний метод як один з основних способів упорядкування чинного законодавства, що свідчить про органічність взаємозв'язку між системою права та формою її існування. Використання цього методу при плануванні пізнавального процесу, спрямованого на виявлення внутрішньоорганізаційних та функціональних властивостей правового явища, передбачає врахування таких аксіоматичних постулатів: об'єкти і предмети пізнання мають цілісний характер; ціле має властивості, що зводяться до суми властивостей його частин; елементи будь-якого об'єкта правового дослідження взаємопов'язані між собою так само, як і кожний правовий об'єкт пов'язаний з множиною інших об'єктів; функціонування та розвиток правового виучуваного об'єкта здійснюється у результаті взаємодії із зовнішнім середовищем при домінуванні внутрішніх закономірностей над зовнішніми.

Значення історико-юридичних методів у правовому дослідженні. Примітно, що нами описана сукупність прийомів вивчення права та інших правових явищ з огляду на їх еволюцію. До таких методів належать генетичний, історико-порівняльний, еволюційний, періодизації, історико-герменевтичний (дослідження правових джерел), числовий, реконструктивний. Зважаючи на сучасні тенденції активізації компаративних досліджень, особливу увагу приділено історико-порівняльному методу, суть якого зводиться до процедури зіставлення типових характеристик предметів вивчення,

що існували у різних часових просторах, а отже й у різних соціально-правових, економічних та політичних умовах, що з плином часу змінювалися, накладали відбиток на стан функціонування окремих правових явищ (законодавство, правопорядок, правова культура, тип правового регулювання тощо). Встановлено, що цей метод передбачає дотримання певних вимог: порівнювати пам'ятки, близькі за часом їх створення або існування; зосереджувати увагу на точності виявлених ознак явища у ході реконструкції його сутнісних характеристик; враховувати змістовні відмінності правових і загальнонавчаних термінів, за допомогою яких здійснювався опис правового явища у конкретно-історичний період. Однією з умов використання цього методу є обов'язковість його синтезу з іншими методами (термінологічним, еволюційним), що дозволяє підвищити ефективність пізнавального процесу.

Методологія догми права: правотворчі, правозастосовні методи. На підставі загальної характеристики догми права розглянуто методологічні особливості пізнання цього явища. З'ясування різноаспектності поняття "догма права" дало змогу досягнути різноманітності методів, сукупність яких і становить зміст догматичної методології. Однак окремі методи цієї групи є спеціальними, пристосованими лише для вивчення певної сфери суспільних відносин (наприклад, створення норм права, їх систематизації або застосування). Класифікація зазначених методів за функціональним критерієм дозволяє розподілити їх на дві підгрупи: правотворчі (методи формування, формулювання, оприлюднення, експертування правових приписів); правозастосовні (методи інтерпретації, витлумачення, кваліфікації, оцінювання). Крім того, нами охарактеризовані такі дослідницькі методи, як догматичної еволюції, догматично-правовий, залишків, оцінний та політико-правовий. Їх специфічність полягає у дослідженні правового матеріалу залежно від поточних потреб правового регулювання та юридичної практики.

Інструментальні властивості спеціальних методів. Обґрунтовуються своєрідні або специфічні методи, зокрема регулятивний, конструктивний і реконструктивний, антропоморфний, номенклатурний, культурно-правовий. Особливу увагу приділено спеціальним методам дослідження, ролі юридичного фольклору та міфології у правовій сфері, а саме методам знаходження відповідного правового матеріалу, визначення його належності до

певного соціального середовища, класифікації, порівняльного аналізу, синтезу тощо. Доведено, що взаємодоповнення цих методів є складовою діалектичного процесу з'ясування сутності правового явища з позицій його осмислення як факту правової дійсності, що узасадничує теоретичне, методологічне та світоглядне підґрунтя для проведення подальших правових досліджень культурологічного напрямку. Скажімо, метод класифікації юридичного фольклору та міфології передбачає створення абстрактної моделі цих явищ, узагальнення наукових знань із дослідницької сфери інших гуманітарних наук. На жаль, обмежена кількість даних про правову складову у фольклорі різних історичних періодів розвитку суспільства свідчить про обмеженість наукового знання у цьому напрямі та зумовлює потребу додаткового вивчення духовної сфери життя, до якої слід віднести як пам'ятки права, так і міфологію, звичаї, традиції.

Особливості застосування філософсько-правового, теологічно-правового та природно-правового методів. Йдеться про те, що, з історичного погляду, право зазнавало впливу з боку домінуючих світоглядів, які умістовлювали парадигми того чи іншого етапу розвитку правознавства. У цьому контексті на особливу увагу заслуговує архітектоніка системи методів пізнання права, у якій знаходить своє відображення рівень розвитку та тип культури суспільства, стан правової науки, її роль у забезпеченні прогресу конкретного соціуму. Доведено, що основними архітектонічними компонентами системи методів у сфері правознавчого дослідження є церковне право і світське, публічне право і приватне, писане і неписане право.

Доведено, що філософсько-правовий метод як важливий складник одного із структурних рівнів методології правознавства, за умов його правильного застосування, вимагає здійснення не лише мисленевих актів констатації фактів існування правової дійсності у багатоманітності та взаємодії форм її прояву, визначення ціннісних аспектів у розумінні досягнень правової свідомості, а й з'ясування її кількісної та якісної значущості у загальній культурі суспільства. Теологічно-правовий метод використовується для вивчення соціальних об'єктів, сфер, процесів розвитку, що пов'язуються із функціонуванням релігійних і/чи традиційних правових систем, зокрема, для вивчення окремих особливостей права первісного суспільства, яке ґрунтувалося на релігійно-міфо-

логічному світогляді, або релігійного права сучасного світу. Застосування теологічно-правового методу не виключає додаткового застосування інших методів пізнання, зосереджених на аналізі конкретних релігійно-правових конструкцій, текстів, ідей, висловлювань, організаційних утворень. Природно-правовий метод класифікується як надпозитивний спосіб дослідження, у якому визначальне місце відводиться ідеї права, таким гуманістичним цінностям, як справедливість, рівність, свобода, невідчужувані права людини тощо; він вимагає визнання і відображення у позитивному праві названих вартостей.

Функціональна характеристика методів юридичної соціології. Нами охарактеризовані основні прийоми, що використовуються представниками юридичної науки при проведенні досліджень соціологічного спрямування, тобто виходячи із контексту взаємозумовленості правових явищ фактором існування соціальної дійсності. Методи юридичної соціології мають також назву соціологічних, тому що походять від методологічного розділу одноіменної науки. Пізнавальний інструментарій юридичної соціології значно підвищує науковий потенціал юридичної науки, ефективність її впливу на суспільні відносини. При цьому соціологічні методи використовуються і в інших наукових царинах знань, де у кожній – своя "соціологічна складова", зорієнтована на вивчення питань на стику проблем правознавства і загальної соціології.

Спираючись на дослідницьку традицію запропоновано у структурі методології правознавства виділити дві групи: методи збору правової інформації та методи обробки отриманої інформації. До першої відносимо методи опитування, анкетування, інтерв'ювання, спостереження, соціального експерименту, до другої – аналізу документів, вибіркового, вивчення і збору статистичних даних. Окрім того, мовиться про низку методологічних вимог, серед яких важливе місце посідає забезпечення надійності отриманих емпіричних даних, репрезентативності і точності соціологічної інформації, у зв'язку з чим особливої актуальності у соціологічних розвідках набуває вибіркового методу.

Пізнавальні властивості методів юридичної гносеології. Методологія правового пізнання, на наше переконання, є теоретичною наукою, тобто системою знань про вивчення законів, форм і засобів продукування об'єктивно істинного вчення про правові реалії. Методологія

юридичної гносеології – це сутнісно логіка функціонування та розвитку права, їх певне рефлексивне розуміння, підсумком яких є досконала модель правової дійсності, що визначається як гносеологічна концепція права. За своїм характером вона належить до динамічних моделей, оскільки розкриває сутність права через засоби пізнання. Особливий акцент зроблено на тому, що пізнавальний процес є нескінченним і суперечливим, тим більше, що гносеологічна концепція визнає право як відкриту, динамічну систему, яка виявляється у розвитковому динамізмі її методологічних засад. До того ж треба врахувати, що методи юридичної гносеології до певної міри залежать від механізму узгодження і взаємодії онтологічних та логічних першоснов права як специфічного виразу пізнавальної динаміки і розвитку самого права. Тому утворення певної концептуальної моделі ще аж ніяк не означає завершеності пізнання правової дійсності.

ВИСНОВКИ

1. Сучасна методологія – складне структурне утворення, всі рівні якого взаємопов'язані й сукупно утворюють цілісну систему. На основі аналітичного осмислення положень філософської та наукознавчої літератури з проблем методології запропоновано визначення поняття “методологія правознавства” як вчення про структуру, логічну організацію, принципи, методи, засоби і форми діяльності дослідника у процесі пізнання ним державно-правових явищ.

2. Важливими тенденціями розвитку сучасного правознавства є відхід від заідеологізованості, актуалізація людиноцентричних наукових досліджень у сфері як приватного, так і публічного права. Водночас сучасне правознавство розвивається із сприйняттям та освоєнням загальноцивілізаційних та європейських цінностей, з яких визначальні – невідчужувані права і свободи людини, справедливість, індивідуальність, рівність, верховенство права.

3. Конкретні етапи розвитку юридичної науки базуються на логіці зміни типів наукової раціональності (класична, некласична, постнекласична), чим пояснюються причинно-наслідкові зв'язки протистояння між “об'єктивізм” та “суб'єктивізм”, конкуренція класичного та некласичного і посткласичного типів наукового пізнання. Отож юридична наука – це система соціально значущих знань

про державно-правові закономірності, отримані з допомогою відповідних методів.

4. Категорія “метод” за своєю сутністю являє собою систему правил і прийомів щодо найдоцільнішого способу дій, спрямованих на досягнення пізнавальної мети. І хоча суб'єктивний елемент у процесі дослідження зрештою може перекопати, що саме такий спосіб наукової аналітики був недоцільним, проте потреба такого експериментування зумовлена пошуком оптимальних рішень. Відтак у найзагальнішому розумінні метод пропонується трактувати як спосіб упорядкування наукової діяльності для досягнення поставленої мети, а в контексті пізнавальної діяльності – як спосіб виконання функції відтворення у свідомості науковця досліджуваного об'єкта.

5. Доцільним є використання нового типу інтерпретації співвідношення понять “розум” та “раціональність”, де розум трактується як єдність раціонального та ірраціонального при провідній ролі першого. Звідси очевидно, що шлях до цілісного знання правової дійсності, істини в праві, можливий лише на перехресті гармонійного поєднання досвіду, образного уявлення, віри та інтуїції, ресурсів розуму і суто логічного мислення.

6. Наприкінці ХХ століття методологія правової науки зазнала істотних змін як у своїй проблематиці, так і в розумінні предмета, завдань, світоглядних основ. По-перше, поступово подолано позитивістське за своїми настановленнями уявлення про об'єкт методологічного знання, обмеженого жорсткими дисциплінарними межами правової науки. По-друге, сучасні правові дослідження методологічного змісту не обмежуються лише проблемою методу, тобто суто інструментальною стороною наукової діяльності, а розширюють предметну сферу пошукувань завдяки проблемам філософсько-світоглядного, соціологічного та гносеологічного спрямування. По-третє, сучасна методологія правової науки орієнтована на пізнання реальних теоретико-пізнавальних проблем, що наявні в окремих сферах правового знання й у правовій науці загалом. Отож характер методології сучасного правознавства зумовлює нагальність розробки її різноманітних структуризацій, які збагачують одна одну, а сукупно забезпечують її цілісне сприйняття.

7. Основні напрями змін у контексті концептуальних підходів у сучасному правознавстві полягають у використанні здобутків: а) як діалектики, так і метафізики, як раціонального, так і ірраціонального; б) як системного,

так і синергетичного підходів; в) як юридичного позитивізму, так і природно-правового та соціологічного праворозуміння; г) як загальнотеоретичного, так і філософсько-правового.

8. Зміст та обсяг поняття “методологія правознавства” і “методологія права” розмежовано на підґрунті уявлення про правознавство як науку з характерними для неї особливими методами пізнання і про право з властивою для нього системою методів правового регулювання, тобто прийомів впливу на поведінку суб’єктів суспільних відносин, а також систематизації нормативного матеріалу, тлумачення юридичних текстів, що перш за все має істотне значення для ефективного правового регулювання. Натомість методологія правознавства потрібна для здійснення ефективної пізнавальної діяльності. І якщо метою застосування методів правового регулювання, систематизації норм права та їх тлумачення є впорядкування суспільних відносин, досягнення правової визначеності, то метою методів пізнання – виявлення нових закономірностей розвитку права та інших правових явищ, формування ефективної системи правових знань.

9. Визначальні положення правознавства у тому чи іншому суспільстві є показником справжнього стану права і законності в країні. Водночас безпомилковим “індикатором” фактичного стану права конкретної країни, її реального демократизму, справжніх можливостей та суверенітету народу є те, чи намагається державна влада сформувати “придворну” юриспруденцію, чи навпаки, вона підтримує вітчизняне правознавство та сприяє його розвитку і визнає його об’єктивні базові розробки, зважає на них у практичній життєдіяльності суспільства.

10. Наукознавчий підхід – це складова методології правознавства, що є формою поєднання трьох типів методологічного знання – інструментального, теоретико-концептуального, світоглядного.

11. Концептуальним підґрунтям праворозуміння у радянській державі фактично був лише юридичний позитивізм. Наприкінці 90-х років ХХ століття на пострадянському просторі значно активізувалася увага правознавців до природно-правового і соціологічно-правового підходів, а також до їх інтеграційного застосування, що істотно вплинуло на методологію правознавства, особливо на урізноманітнення і підвищення її світоглядного наповнення.

12. У роботі розмежовані об’єкт і предмет юридичної науки та об’єкт і предмет наукової діяльності. Об’єктом науки є державно-правові

явища, а її предметом – властивості цих явищ, зумовлені закономірностями їх виникнення, функціонування та розвитку. Об’єкт наукової діяльності – коло наукових інтересів, межі дослідницької уваги, а її предмет – знання, що входять у систему науки і становлять її зміст.

13. На базі комплексного й систематизованого теоретико-правового аналізу актуальних проблем нормативного регулювання відносин в умовах новітніх суспільно-політичних реалій і тенденцій структурної динаміки сучасного світу сформульовано концептуальні засади оптимізації методологічних моделей обґрунтування правознавства. Аргументовано доцільність виокремлення чотирьох рівнів організації методологічного знання, які репрезентують загальну схему методології від її найвищого рівня – філософської методології – до тематично-наукового. Методологічний правознавчий аналіз на кожному з цих рівнів є різним за спрямуванням, функціями, змістом та результатами. Завдяки цій своєрідній функціональній спеціалізації всі рівні методології правознавства, з одного боку, утворюють складну систему, в межах якої між ними наявне чітко визначене підпорядкування, з другого – вкрай цікавими є взаємозв’язки і взаємопереходи аналітичного правознавчого методологування між цими рівнями. У системі засобів пізнання особливе місце посідають тематизовані методи, що розробляються на основі світоглядних принципів і загальнонаукових методів і вирізняються своєрідністю упредметнення.

14. Органічна система методології правознавства передбачає, передусім, виклад логічних методів у їх особливому використанні у тій чи іншій галузі, зокрема юридичній. Це означає, що логічні прийоми не переносяться просто з логіки, а зазнають видозмін залежно від потреб науки. Далі систему методології характеризують спеціальні методи. Зазвичай у правознавчому методологуванні кожен метод не лише має бути викладений самодостатньо, а й мають бути вказані його позитивні та негативні сторони, щоб, уникаючи останніх, можна було його найефективніше використовувати. Нарешті плідними є методи, які становлять своєрідну соціологію та гносеологію у контексті методології правознавства. Причому гносеологія як вчення про пізнання часто слугує теоретико-пізнавальною засадою, що уможливорює для напрацювання техніки методології правознавства.

15. Догматичний аналіз, філософське осмислення і теоретичне дослідження – це

підходи до пізнання права, які виникли на відповідних етапах становлення системи правових знань, мають різну інструментальну цінність, функціональне призначення і передбачають використання різних методів та засобів пізнання правових явищ. Зокрема, удосконалено класифікацію понять правознавства за критерієм способів їх формування та ролі в юридичному дослідженні, на підставі чого виділено органічні, консолідовані та асоційовані поняття. Реінтерпретовано змістовну сутність концептуальних положень теорії пізнання, що базуються на філософсько-правовій концепції С.С. Дністрянського та корелюються з новітніми підходами до праворозуміння. Піддана сумніву всезагальність інструментальної цінності діалектико-матеріалістичного підходу, тому що цілісність і об'єктивність пізнання забезпечується використанням різних світоглядних підходів, а жодну ідеологію, як відомо, не можна абсолютизувати.

16. Розширено спектр знань про зміст понять “організація”, “діяльність”, “пізнання” в контексті методології правознавства. Скажімо, організація – це внутрішня упорядкованість, узгодженість взаємодії частин цілого, або процес, який веде до утворення і вдосконалення взаємозв'язків між частинами, що є результатом цього процесу; діяльність – форма активного ставлення до довкілля, її зміст – доцільність зміни і перетворення світу на основі засвоєння та розвитку культури; пізнання – процес активного, цілеспрямованого, категорійного відображення – конструювання дійсності у свідомості людини.

17. Ефективність правових досліджень здебільшого зумовлена застосуванням науково обґрунтованої методології. Аналіз правових реформ останніх років, зокрема у сфері сучасного правознавства, переконує, що здійснювані у цьому напрямі пошуки ведуться без застосування адекватних методологічних прийомів та засобів, які б забезпечували об'єктивні результати. За цих умов принципове значення мають теоретично та прагматично аргументовані, вибудовані на виважених методологічних підходах концепції та програми правового розвитку суспільства і держави. Для ефективності сучасного вітчизняного правознавства важливим є створення цілісної методологічної системи, яка б охоплювала найпродуктивніші концептуальні підходи з їх затребуваними методами і засобами пізнання як загальних, так і суто юридичних, а також за конкретними методиками правових досліджень.

18. Доречно чіткого розмежовувати предмет, метод наукового пізнання і предмет та метод правового регулювання, встановлювати критерії відбору об'єктів пізнання, параметрів наукового дослідження, принципи формування методики наукового вивчення та умови відмінностей між навчальною дисципліною і науковою сферою. У цьому контексті важливою є розробка методологічної проблематики галузевої юриспруденції, актуальної тематики стратегічного прогнозування у царині права, чому, на жаль, не приділяється належна увага співтовариством учених.

Отже, отримані результати дослідження та окреслені проблеми дозволяють з достатньою упевненістю стверджувати, що методологія сучасного правознавства може і повинна розглядатися сьогодні як самостійний напрям юриспруденції, як визначальний фактор її розвитку.

1. Кельман М.С. Методологія сучасного правознавства: становлення та основні напрямки розвитку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юридичних наук: 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень / Михайло Степанович Кельман. – Київ, 2013. – 40 с.

2. Кельман М.С. Юридична наука: проблеми методології: [монографія] / Михайло Степанович Кельман. – Тернопіль: ТЗОВ “Терно-граф”, 2011. – 492 с.

3. Кельман М.С. Порівняльне правознавство та теорія держави і права / М.С. Кельман // Вісник Львівського інституту внутрішніх справ при НАВС України. – 2002. – № 2. – С. 220–222.

4. Кельман М.С. Аналіз традиційності і новацій у розвитку теорії держави і права / М.С. Кельман // Право України. – 2006. – № 9. – С. 38–42.

5. Кельман М.С. Методологія права на сучасному етапі державотворення / М.С. Кельман // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Сер. юрид. – 2007. – Вип. 3. – С. 3–14.

6. Кельман М.С. Єдність переривчастості і безперервності в розвитку науки про державу і право / М.С. Кельман // Державо і право. – 2007. – Вип. 3. – С. 34–41.

7. Кельман М.С. Диференціація й інтеграція у розвитку юриспруденції як взаємодіючі тенденції / М.С. Кельман // Право України. – 2008. – №8. – С. 48–52.

8. Кельман М.С. Філософсько-методологічні засади юридичної науки / М.С. Кельман // Державо і право. – 2009. – Вип. 43. – С. 19–24.

9. Кельман М.С. Аспекти аналізу методологічних проблем співвідношення держави та права / М.С. Кельман // Право України. – 2009. – № 2. – С. 60–68.

10. Кельман М.С. Методологічна ситуація у сучасному правознавстві / М.С. Кельман // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Сер. юрид. – 2009. – Вип. 1. – С. 3–11.

11. Кельман М.С. Методологічні проблеми кризи наукової свідомості / М.С. Кельман // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. – 2009. – 2009. – Вип. 2. – С. 3–9.

12. Кельман М.С. Методологічне значення і предмет загальної теорії права і держави / М.С. Кельман // Державо і право. – 2009. – Вип. 44. – С. 44–50.

13. Кельман М.С. Українська юридична наука та процеси переосмислення щодо методологічних традицій (питання теорії) / М.С. Кельман // Митна справа. – 2009. – № 6 (66). – С. 24–28.
14. Кельман М.С. Об'єкт і предмет юридичної науки / М.С. Кельман // Держава і право. – 2009. – Вип. 45. – С. 8–13.
15. Кельман М.С. Проблеми методології юридичної науки у співвіднесенні з відповідною проблематикою інших наук / М.С. Кельман // Право і суспільство. – 2009. – № 3. – С. 3–8.
16. Кельман М.С. Співвідношення методу і методологічного підходу у юридичній науці / М.С. Кельман // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2009. – Вип. 3. – С. 3–14.
17. Кельман М.С. Методологія формування юридичних понять і предмета правознавства / М.С. Кельман // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2009. – Вип. 4. – С. 3–12.
18. Кельман М.С. Наука і методологія як феномен культури / М.С. Кельман // Університетські наукові записки. – 2009. – № 2(30). – С. 400–405.
19. Кельман М.С. Теоретико-методологічні підходи до аналізу співвідношення громадянського суспільства та держави / М.С. Кельман // Право України. – 2010. – № 6. – С. 93–101.
20. Фурман А.В. Ідея професійного методологування: [монографія] / Анатолій Васильович Фурман. – Тернопіль-Ялта: Економічна думка, 2008. – 205 с.

REFERENCES

1. Kel'man M.S. Metodologija suchasnogo pravoznavstva: stanovlennja ta osnovni naprjamki rozvitku: avtorjef. dis. na zdobuttja nauk. stupenja doktora jurydychnyh nauk: 12.00.01 – teorija ta istorija derzhavy i prava; istorija politychnyh i pravovyh uchjen' / Myhajlo Stepanovych Kel'man. – Kyiv, 2013. – 40 s.
2. Kel'man M.S. Jurydychna nauka: problemy metodologiji: [monografija] / Myhajlo Stepanovych Kel'man. – jernopil': TzOV "Terno-graf", 2011. – 492 s.
3. Kel'man M.S. Porivnjal'ne pravoznavstvo ta teorija derzhavy i prava / M.S. Kel'man // Visnik L'viv's'kogo instytutu vnutrishnih sprav pry NAVS Ukraini. – 2002. – №2. – S. 220–222.
4. Kel'man M.S. Analiz tradycijnosti i novacij u rozvytku teorii derzhavy i prava / M.S. Kel'man // Pravo Ukrainy. – 2006. – № 9. – S. 38–42.
5. Kel'man M.S. Metodologija prava na suchasnomu etapi derzhavotvorennja / M.S. Kel'man // Naukovyj visnyk L'viv's'kogo derzhavnogo universytetu vnutrishnih sprav. Ser. juryd. – 2007. – Vyp. 3. – S. 3–14.
6. Kel'man M.S. Yednist' perjeryvchastosti i bezperervnosti v rozvytku nauky pro derzhavu i pravo / M.S. Kel'man // Derzhavo i pravo. – 2007. – Vyp. 3. – S. 34–41.
7. Kel'man M.S. Dyferenciacija j integracija u rozvytku jurydsprudenicii jak vzajemodijuchi tendenciji / M.S. Kel'man // Pravo Ukrainy. – 2008. – №8. – S. 48–52.
8. Kel'man M.S. Filosofs'ko-metodologichni zasady jurydychnoy nauky / M.S. Kel'man // Derzhava i pravo. – 2009. – Vyp. 43. – S. 19–24.
9. Kel'man M.S. Aspekty analizu metodologichnyh problem spivvidnoshennja derzhavy ta prava / M.S. Kel'man // Pravo Ukrainy. – 2009. – № 2. – S. 60–68.
10. Kel'man M.S. Metodologichna situacija u suchasnomu pravoznavstvi / M.S. Kel'man // Naukovyj visnyk L'viv's'kogo derzhavnogo universytetu vnutrishnih sprav. Ser. juryd. – 2009. – Vyp.1. – S. 3–11.
11. Kel'man M.S. Metodologichni problemy kryzu naukovoyi svidomosti / M.S. Kel'man // Naukovyj visnyk

L'viv's'kogo derzhavnogo universytetu vnutrishnih sprav. Serija jurydychna. – 2009. – 2009. – Vyp. 2. – S. 3–9.

12. Kel'man M.S. Metodologichne znachennja i predmjet zagal'noyi teorii prava i derzhavy / M.S. Kel'man // Derzhava i pravo. – 2009. – Vyp. 44. – S. 44–50.
13. Kel'man M.S. Ukrajins'ka jurydychna nauka ta procesy pereosmyslennja schodo metodologichnyh tradycij (pytannja teorii) / M.S. Kel'man // Mytna sprava. – 2009. – № 6(66). – S. 24–28.
14. Kel'man M.S. Obyekt i predmet jurydychnoy nauky / M.S. Kel'man // Derzhava i pravo. – 2009. – Vyp. 45. – S. 8–13.
15. Kel'man M.S. Problemy metodologiji jurydychnoy nauki u spivvidnesenni z vidpovidnoju problematykoju inshyh nauk / M.S. Kel'man // Pravo i suspil'stvo. – 2009. – № 3. – S. 3–8.
16. Kel'man M.S. Spivvidnoshennja методу і методологічного підходу у jurydychnij nauci / M.S. Kel'man // Naukovyj visnyk L'viv's'kogo derzhavnogo universytetu vnutrishnih sprav. – 2009. – Vyp. 3. – S. 3–14.
17. Kel'man M.S. Metodologija formuvannja jurydychnyh ponjat' i predmeta pravoznavstva / M.S. Kel'man // Naukovyj visnyk L'viv's'kogo derzhavnogo universytetu vnutrishnih sprav. – 2009. – Vyp. 4. – S. 3–12.
18. Kel'man M.S. Nauka i metodologija jak fenomen kul'tury / M.S. Kel'man // Universytets'ki naukovi zapysky. – 2009. – № 2(30). – S. 400–405.
19. Kel'man M.S. Teoretyko-metodologichni pidhody do analizu spivvidnoshennja gromadjans'kogo suspil'stva ta derzhavy / M.S. Kel'man // Pravo Ukrainy. – 2010. – № 6. – S. 93–101.
20. Furman A.V. Ideja profesijnogo metodologuvannja: [monografija] / Anatolij Vasylovich Furman. – Ternopil'-Jalta: Ekonomichna dumka, 2008. – 205 s.

АНОТАЦІЯ

Кельман Михайло Степанович.

Методологія сучасного правознавства: становлення та основні напрями розвитку.

Дослідження присвячено обґрунтуванню основних положень методології сучасного правознавства як самостійного напрямку юридичної науки, визначального фактору розвитку її предмета і методу. Вивчено історичні етапи та особливості процесу формування юридичної науки. Встановлено, що філософською базою дослідження є плюралістична методологія, яка поєднує різні за змістом, сутністю та походженням методи. Визначено поняття “методологія правознавства” як вчення про структуру, логічну організацію, принципи, методи, засоби і форми діяльності дослідника у процесі пізнання ним досліджуваних державно-правових явищ. Дано структурно-функціональну характеристику цього поняття, розглянуто основні складові його змістовлення.

Значну увагу приділено сфері наукознавчо-дослідницького підходу, що передбачає аналіз теоретико-пізнавальної ситуації, яка виникає у правосвідомості. Це зумовлено, з одного боку, трансформацією самого підходу, а з іншого – зміною системи пізнавальних засобів і гносеологічних принципів самого правознавства, адже під впливом саме цих процесів відбувається синтез “сучасного правознавства”. Запропоновано органічну систему методології, до першої частини якої належать логічні методи, до другої – спеціальні методи, до третьої – низка проблем, що охоплюють своєрідну соціологію та гносеологію сфери методології.

Ключові слова: методологія, метод, наука, право, правознавство, методологічний підхід, юридична наука, діяльність, організація, пізнання, структура.

АННОТАЦІЯ

Кельман Михайл Степанович.

Методологія сучасного правознавства: становлення і основні напрями розвитку.

Робота присвячена обґрунтуванню основних положень методології сучасного правознавства як самостійного напрямку юридичної науки, важливішого фактора розвитку її предмета і методу. Она являється першим в українській юриспруденції дослідженням фундаментальних проблем сучасного правознавства, в рамках якого здійснено методологічну реконструкцію процесу виникнення і розвитку юридичної науки в контексті європейської традиції права і зміни типів наукової раціональності (методологій), досліджено предмет і метод юридичної науки шляхом застосування сучасних методологічних підходів до наукового пізнання державно-правових явищ.

Розглянуто методологію сучасного правознавства як складну за своєю структурою, внутрішньо диференційовану багаторівневу систему; відкрито особливості взаємодії різних її рівнів (філософського, загальнонаукового, спеціальнонаукового, тематично-наукового), обумовлені виконуваними в країні реформами її правової системи. Проаналізовано історичні етапи, особливості процесів становлення і розвитку юридичної науки, чим підтверджено, що догматичний концептуалізм, філософсько-парадигмальне осмислення, теоретико-гіпотетичне узагальнення виникли і застосовувалися на певних етапах як підходи до пізнання права, кожен з яких має власні соціальні і культурні значення, різні цілі і, відповідно, може базуватися на різних методологіях.

Доказано, що підвищення наукового рівня юриспруденції безпосередньо пов'язано з етапами розвитку права, правових інститутів, розширенням сфер правового регулювання, що знашло відображення в історії вітчизняного правознавства. Такий висновок отримано в результаті аналізу значної кількості первинних джерел XIX–XX століть, праць відомих вітчизняних правознавців, зокрема праць академіка ВУАН С.С. Дністрянського (рукописи його неопублікованих сочинень “К юридичній методології”, “Границі науки права”, “Старі і нові шляхи приватного права”, які знайдені в Тернопільському обласному архіві).

Удано значну увагу сфері наукового (дослідницького) підходу, передбачаючого аналіз теоретико-пізнавальної ситуації, що виникає при певних умовах в правознавстві. Це обумовлено, з однієї сторони, трансформацією самого підходу, який адаптується до конкретних пізнавальних завдань правознавства, з іншої – зміною системи пізнавальних засобів і гносеологічних принципів розвиваючого правознавства, оскільки саме під впливом цих процесів відбувається синтез “сучасного правознавства”. Обґрунтовано методологічне значення застосування трьох видів понять (органічні, консолідовані, асоційовані), виходячи з контексту багатогранного характеру юридичних досліджень, націлених на розвиток предмета правознавства.

Освітлено особливості об'єкта і предмета юридичної науки. На основі уточнення гносеологічних характеристик пізнання права, що відповідає сучасним вимогам наукового дослідження, створено реальні передумови сприйняття методології правознавства як самостійного напрямку розвитку юридичної науки. В цій зв'язі особливо підкреслено, що об'єкт науки – це те, що вивчається її представниками, а предмет – це те знання, які повинні ввійти в систему науки, в її зміст. При цьому представлено органічну систему методології. Перша її частина охоплює логічні методи з урахуванням їх застосування в одній чи іншій галузі права; друга – спеціальні методи; третя – ряд проблем, пов'язаних з своєрідною соціологією і гносеологією сфери методології.

Результатами дослідження підтверджено, що методи сучасного правознавства слід розглядати як багатобачний і багаторівневий феномен, залежний від світогляду, типу наукового мислення, висуваних парадигм, що об'єднують предметні і методологічні знання, філософські підходи, методи і інші компоненти.

Ключові слова: методологія, метод, наука, право, правознавство, методологічний підхід, юридична наука, діяльність, організація, пізнання, структура.

ANNOTATION

Kelman Mykhailo.

Methodology of modern jurisprudence: becoming and main directions of development.

The thesis deals with grounding the main provisions of the methodology of modern jurisprudence as an independent direction of legal science and an important factor of the development of its subject and method. The historical stages and the peculiarities of the processes of forming legal science are analyzed. It is ascertained that the methodological basis of the research is the pluralistic methodology that unites equal as to their content, essence and origin methods. The concept of the “jurisprudence methodology” as a study of the structure, logical organization, principles, methods, means and forms of the activity of a researcher in the process of cognizing the researched state and legal phenomena is defined. The structural and functional characteristic of this concept is given, and the main component elements of its content are considered.

Considerable attention is paid to the sphere of the scientific (research) approach, which predetermines the analysis of the theoretical and cognitive situation that appears in jurisprudence. It is conditioned, on the one hand, by the transformation of the approach, and on the other hand, by changing the system of the cognitive means and gnosiological principles of jurisprudence, because under the influence of these processes the synthesis of “modern jurisprudence” takes place.

The organic system of the methodology is proposed, the first part of which embraces the logical methods; its second part includes special methods; and its third part involves some problems which cover the peculiar sociology and gnosiology of the methodology.

Key words: methodology, method, science, law, jurisprudence, approach, legal science, activity, organization, cognition, structure.

Надійшла до редакції 8.05.2015.